

ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

The Effect of Using Group Activities to Enhancing Human Relations of Teacher Student at Rambhai Barni Rajabhat University

วรินทร์ อรรคปทุม*, เสาวนีย์ เจียมจักร

Varantorn Akkapatum, Saowanee Jiamjak

ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี 22000

Department of Psychology and Guidance, Faculty of Education, Rambhai Barni Rajabhat University,

Chanthaburi 22000 Thailand

*Corresponding author E-mail: varantorn.a@rbfu.ac.th

(Received: April 21 2022; Revised: June 9 2022; Accepted: June 21 2022)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี และเปรียบเทียบผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จำนวน 2 หมู่เรียน เป็นกลุ่มทดลอง 1 หมู่เรียน จำนวน 27 คน และกลุ่มควบคุม 1 หมู่เรียน จำนวน 27 คน ได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบวัดมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู และโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ Independent-Sample t-test และ Paired-Sample t-test

ผลการวิจัยพบว่า หลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า นักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้น และนักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม

คำสำคัญ : มนุษยสัมพันธ์, กิจกรรมกลุ่ม, นักศึกษาครู

Abstract

This quasi-experimental research aimed to study effects of using group activities to Enhance human relations of teacher students at Rambhai Barni Rajabhat University and to compare effects of using group activities to enhance human relations of teacher students at Rambhai Barni Rajabhat University between the experimental group and the control group. The sample groups used for the research were two classes of sophomores at Faculty of Education, Rambhai Barni Rajabhat University. Both the experimental and control groups contained 27 students each and were chosen random using cluster random sampling method. The research instruments were human relations tests for teacher students and group activity programs to enhance human relations for teacher students. The statistics used for data analysis were the independent-sample t-test, and the paired-sample t-test.

The research findings were found that after the experiments were completed, the experimental group had higher scores on human relations for teacher students than before the experiment with statistical significance at .01 level and had higher scores than the control group with statistical significance at .01 level.

The results of hypothesis testing showed that the teacher students using group activity programs to enhance human relations increased their human relations and the teacher students using group activity programs to enhance human relations for teacher students had higher human relations than the group who did not use group activity programs.

Keywords : human relations, group activity, teacher student

บทนำ

ในปัจจุบัน โลกของเรามีนวัตกรรมเกิดขึ้นมากมายที่ช่วยอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน การติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็พัฒนาไปไกล การเข้าถึงแหล่งข้อมูลสื่อสารนั้นสามารถกระทำได้ที่ทันที สะดวกรวดเร็ว เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน และยังสามารถทำให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงได้เช่นกัน

กู๊ด (Good, 1973: 287) กล่าวว่า มนุษย์สัมพันธ์ หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล อิทธิพลที่บุคคลมีต่อกันและกัน รวมถึงการศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ หรืออิทธิพลระหว่างบุคคลเหล่านั้น พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุษย์ (2553: 2) ให้ความหมายของมนุษย์สัมพันธ์ว่า เป็นวิชาที่ว่าด้วยศาสตร์และศิลปะในการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลเพื่อให้ได้มาซึ่งความรักใคร่ นับถือ ความจงรักภักดี และความร่วมมือ โดยความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556: 879) กล่าวว่า มนุษย์สัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ในทางสังคม ระหว่างมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

มนุษย์สัมพันธ์นั้นจึงมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมากไม่ว่าจะอยู่ที่ใดประกอบกิจการงานใดหรือคบหาสมาคมกับผู้ใด ผู้ที่ประสบความสำเร็จในธุรกิจกิจการงาน การคบหาสมาคมกับผู้อื่น ตลอดจนการทำให้ประโยชน์แก่สังคม ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพในการสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่นทั้งสิ้น การมีมนุษย์สัมพันธ์เป็นพื้นฐานที่สำคัญในทุกองค์กร ซึ่งมนุษย์สัมพันธ์เป็นหนึ่งในปัจจัยที่จะช่วยให้บุคคลสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความสุขร่วมกันระหว่างทำงานได้ บุชบง ธิยามาตร (2560: 358) กล่าวว่า การพัฒนาตนเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงานอาจทำได้หลายลักษณะ หลายแนวทาง แนวปฏิบัติบางประการที่เหมาะสมกับผู้ทำงาน ได้แก่ การสร้างอัตลักษณ์ที่ตนที่ตรงตามความเป็นจริง การมองตนเองและผู้อื่นในทางที่ดี การปฏิบัติต่อผู้อื่นในทางที่ดี การพัฒนาการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น การพัฒนาการวางตนตามสถานะและบทบาทในองค์กร

สถานศึกษาเป็นองค์กรทางสังคมที่ทำหน้าที่บริการการศึกษาที่มุ่งบริการให้แก่สังคม ที่ไม่มุ่งหวังผลกำไรเพียงมุ่งให้การศึกษาที่มีคุณภาพ และองค์กรทางการศึกษายังมีองค์ประกอบที่มีพื้นฐานแตกต่างกันอย่างมาก (สมุทร ชำนาญ, 2556: 51) ซึ่งในสถานศึกษาประกอบไปด้วย ผู้บริหาร ครูผู้สอน และบุคลากรอื่น ๆ มีความแตกต่างกันแต่ต้องมาอยู่ร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์กันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บางครั้งเกิดปัญหาขัดแย้งกันขึ้น ระหว่างหน้าที่หลักกับผลประโยชน์ จัดได้ว่าเป็น “สังคมในสถานศึกษา” ดังนั้น การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในสถานศึกษา ต้องให้ความเคารพกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส ทักทายปราศรัยกัน ช่วยเหลือกัน (สมพร สุทัศน์, 2554: 341) อีกทั้งครูจำเป็นต้องใช้มนุษย์สัมพันธ์

อย่างมากในการจัดการเรียนการสอนกับนักเรียน ติดต่อสื่อสารกับผู้ปกครองด้วย จากความสำคัญที่กล่าวมาแล้วนั้นสอดคล้องกับราชกิจจานุเบกษาที่ได้กำหนดมาตรฐานวิชาชีพในข้อ 11(3) ส่งเสริมการเรียนรู้ เอาใจใส่ และยอมรับความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละบุคคล (ราชกิจจานุเบกษา, 2562: ออนไลน์) ประกอบกับงานวิจัยของจรัสรัตน์ พันสอน (2560) ที่ศึกษาคุณลักษณะครูที่ปรึกษาตามความต้องการของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะครูที่ปรึกษาตามความต้องการของนักเรียนมากที่สุด คือ ด้านมนุษยสัมพันธ์ และมาตรฐานการปฏิบัติตน จรรยาบรรณต่อผู้รับบริการ ผู้ประกอบวิชาชีพทางการศึกษา ต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ต้องรัก เมตตา เอาใจใส่ ช่วยเหลือ ส่งเสริมให้กำลังใจแก่ศิษย์ และผู้รับบริการตามบทบาทหน้าที่โดยเสมอหน้า (ครูสภา, 2556: ออนไลน์)

พันธกิจหลักของคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี คือ ผลิตบัณฑิตครูตามมาตรฐานวิชาชีพและคุณลักษณะข้อหนึ่งของนักศึกษาคณะครุศาสตร์ที่จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีและมีจิตสาธารณะ (ครุศาสตร์ รำไพพรรณี, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

วิธีการหนึ่งผู้วิจัยนำมาใช้ในการมนุษย์สัมพันธ์ของนักศึกษาครูคือกิจกรรมกลุ่ม (Group Activities) สุภาวดี กิจประเสริฐ (2550: 32) ที่กล่าวว่า กิจกรรมกลุ่มทำให้สมาชิกเข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่น รู้จักทำงานร่วมกับบุคคลอื่น รู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น มีความเห็นอกเห็นใจและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น ทำให้มีทักษะในการค้นคว้าหาความรู้ มีทักษะในการแก้ปัญหา สามารถคิดอย่างมีเหตุผล ทำให้เกิดความคิดและการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาดนเองในด้านอารมณ์ สังคม และสติปัญญา นอกจากนี้ กิจกรรมกลุ่มยังมีคุณค่าด้านการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านอาชีพ ด้านการวินิจัย ด้านการบำบัด และคุณค่าต่อโรงเรียนและชุมชนด้วย สอดคล้องกับ อัญชิสา สุรีย์แสง (2553: 38) กล่าวว่า กิจกรรมกลุ่ม คือ เทคนิควิธีการ เครื่องมือที่เป็นสื่อในการจัดประสบการณ์ให้แก่สมาชิกกลุ่มได้มีการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม สำรวจความรู้สึก ความคิด พฤติกรรม ทักษะ ค่านิยมของตนเอง รู้จักคิดวิเคราะห์ และแสดงพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และปรับตัวให้อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

ดังนั้นการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างเสริมมนุษย์สัมพันธ์ของนักศึกษาครู จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่เหมาะสมเนื่องจากกิจกรรมกลุ่มเป็นกิจกรรมที่ให้ผู้เกิดเกิดความเข้าใจในตนเอง เพราะสมาชิกจะช่วยสะท้อนพฤติกรรม ความสามารถ ข้อดี ข้อเสีย ให้บุคคลนั้นพิจารณาถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตนเอง ช่วยให้เกิดการค้นพบตัวเองว่าตนเป็นคนอย่างไร นอกจากนั้นยังทำให้สมาชิกสามารถทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น โดยอาศัยความสามารถของสมาชิกหลายคน ซึ่งการทำกิจกรรมกลุ่ม อาจนำไปสู่การมีมนุษย์สัมพันธ์อย่างยั่งยืนได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเรื่องการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี อันจะเป็นประโยชน์ในสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
2. เพื่อเปรียบเทียบผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ระหว่างระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

การยื่นขอพิจารณาจริยธรรมในมนุษย์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการยื่นเสนอเพื่อขอพิจารณาจริยธรรมในมนุษย์ต่อคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี (Rambhai Barni Rajabhat University Institutional Review Board) ก่อนที่จะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยและได้รับการรับรองใบรับรองเลขที่ IRB-35/2564

สมมติฐานการวิจัย

1. นักศึกษาครูที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้นกว่าก่อนได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม
2. นักศึกษาครูที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม

วิธีดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยเรื่อง ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีรายละเอียดดังนี้

ประชากร ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หลักสูตร 4 ปี ที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 2 ในปีการศึกษา 2564 จำนวน 388 คน (15 หมู่เรียน)

กลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หลักสูตร 4 ปี ที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 2 ในปีการศึกษา 2564 จำนวน 2 หมู่เรียน จำนวน 27 คน โดยการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) จากทั้งหมด 15 หมู่เรียน จำนวน 388 คน จากนั้นจัดกลุ่มตัวอย่างเข้ากลุ่มแบบสุ่ม (Random assignment) และสุ่มเป็นกลุ่มทดลอง

กับกลุ่มควบคุม (Random treatment) โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยคือ 1) แบบวัดมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู ซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นจากแบบวัดคุณลักษณะมนุษยสัมพันธ์ของบุคลากรในสถานศึกษาขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตราด ของชนิดาสุดาชาติ (2559) เพื่อศึกษามนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เป็นข้อมูลเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ มีลักษณะคำถามเป็นแบบปลายปิด (Closed form Questionnaire) ลักษณะมีตัวเลือกประเมินค่า 4 ระดับ (Rating scale) มีจำนวนทั้งสิ้น 32 ข้อ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง ระหว่าง 0.60 ถึง 1.00 ข้อ และผู้วิจัยปรับปรุงข้อคำถามให้เหมาะสมตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และ 2) โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู ซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นจากกิจกรรมมนุษยสัมพันธ์ของสมพร สุทัศน์ (2554) และ คู่มือการจัดกิจกรรมโฮมรูม เพื่อส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา สำหรับครูที่ปรึกษา ชุด “ปรับตัว ปรับใจ ตามวัยสดใส” ของกรมสุขภาพจิต (2557) โดยกำหนดชื่อกิจกรรม แนวคิด วัตถุประสงค์ ระยะเวลาที่ใช้ ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม สื่อ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกิจกรรม และการประเมินผลกิจกรรม และนำโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูที่พัฒนาขึ้น ให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเหมาะสม จำนวน 3 ท่าน พิจารณาตรวจสอบความสอดคล้องและความเหมาะสมระหว่างชื่อกิจกรรม แนวคิด วัตถุประสงค์ ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม สื่อ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกิจกรรม และการประเมินผลกิจกรรม โดยผลการพิจารณาคุณภาพของชุดกิจกรรมและแนวทั้งฉบับอยู่ในระดับมีความเหมาะสมมากที่สุด จากนั้นนำโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู จำนวน 10 กิจกรรม ไปดำเนินการทดลอง ในการจัดกิจกรรมกับนักศึกษาครูกลุ่มทดลองต่อไป ซึ่งนำไปทดลองกับกลุ่มทดลอง จำนวน 10 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 รวมดวงใจ กิจกรรมที่ 2 ภาพปริศนา กิจกรรมที่ 3 เอกลักษณ์ของฉัน กิจกรรมที่ 4 คนนี้ ใช่แน่นอน กิจกรรมที่ 5 เพื่อนฉันนั้นมีดี กิจกรรมที่ 6 ทำตามคำสั่ง กิจกรรมที่ 7 วาจาดี มีคุณจริง กิจกรรมที่ 8 ของขวัญที่อยากได้ กิจกรรมที่ 9 สวมมงกุฎ และกิจกรรมที่ 10 ปังฉิมนิเทศ โดยใช้เวลาสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ๆ ละ 1 ชั่วโมง

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ วิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนและหลังการทดลอง จากนั้นทดสอบความแตกต่างของคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนและหลังการทดลอง โดยใช้สถิติ Paired-Sample t-test และทดสอบความแตกต่างของคะแนนจากแบบวัดมนุษยสัมพันธ์ของ

นักศึกษาครู กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนและหลังการทดลอง โดยใช้สถิติ Independent-Sample t-test

ผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์คะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู ของกลุ่มทดลอง ก่อนและหลังการใช้ชุดกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) และเปรียบเทียบผลการวัด ก่อนและหลังการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้าง

มนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูของกลุ่มทดลอง โดยใช้สถิติ Paired-Sample t-test และเปรียบเทียบมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยใช้สถิติ Independent-Sample t-test นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลไว้แบ่งออกเป็น 4 ข้อดังนี้

1. ผลคะแนน ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนและหลังการทดลอง ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1

คนที่	คะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูของกลุ่มทดลอง			คะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูของกลุ่มควบคุม		
	ก่อนการทดลอง	หลังการทดลอง	ผลต่าง	ก่อนการทดลอง	หลังการทดลอง	ผลต่าง
1	96	120	+24	88	85	-3
2	59	81	+22	98	101	+3
3	73	82	+9	79	83	+4
4	65	85	+20	97	100	+3
5	96	112	+16	61	65	+4
6	97	117	+20	96	94	-2
7	71	82	+11	63	62	-1
8	59	79	+20	57	60	+3
9	81	101	+20	62	70	+8
10	100	116	+16	93	98	+5
11	58	80	+22	91	95	+4
12	88	109	+21	94	90	-4
13	87	107	+20	69	71	+2
14	96	105	+9	91	86	-5
15	84	104	+20	59	60	+1
16	72	95	+23	93	90	+3
17	100	115	+15	74	78	+4
18	80	96	+16	60	62	+2
19	85	92	+7	62	65	+3
20	68	82	+14	91	88	-3
21	78	99	+21	73	74	+1
22	65	85	+20	88	90	+2
23	72	81	+9	81	76	-5
24	73	84	+11	97	95	-2
25	56	76	+20	92	94	+2

คนที่	คะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูของกลุ่มทดลอง			คะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูของกลุ่มควบคุม		
	ก่อนการทดลอง	หลังการทดลอง	ผลต่าง	ก่อนการทดลอง	หลังการทดลอง	ผลต่าง
26	69	82	+13	60	64	+4
27	92	106	+14	67	70	+3
$\bar{X}$	78.51	95.29		79.11	80.22	
S.D.	13.957	14.10		14.871	13.77	

2. เปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมก่อนการทดลอง เพื่อตรวจสอบว่าก่อนการทดลองกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

มีคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู แตกต่างกันหรือไม่ จึงได้ทำการเปรียบเทียบโดยใช้สถิติทดสอบ Independent Samples t-test แสดงผลการเปรียบเทียบคะแนนไว้ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 จำนวนตัวอย่าง (n) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (S.E.) และค่าที (t-value) ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมก่อนการทดลอง

กลุ่มตัวอย่าง	n	$\bar{X}$	S.D.	S.E.	t	Two-Tailed Probability
กลุ่มทดลอง	27	78.51	13.957	2.686	-151	.361
กลุ่มควบคุม	27	79.11	14.871	2.862		

จากตารางที่ 2 จากการทดสอบด้วยสถิติ Independent Samples t-test ได้ค่าเท่ากับ .361 ซึ่งมากกว่า .05 แสดงให้เห็นว่าก่อนการทดลอง คะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ดังนั้น ทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูไม่แตกต่างกัน

3. ผลคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู ของกลุ่มทดลอง ก่อนและหลังการใช้ชุดกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู

ตารางที่ 3 จำนวนตัวอย่าง (n) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (S.E.) ค่าที (t) องศาแห่งความเป็นอิสระ (df) และค่าทดสอบความมีนัยสำคัญของการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลองและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง

กลุ่มทดลอง	N	$\bar{X}$	S.D.	S.E.	t	df	Sig (2-tailed)
ก่อนทดลอง (Pretest)	27	78.51	13.95	2.686	-17.535	26	.000
หลังทดลอง (Posttest)	27	95.29	14.10	2.714			

*p < .01

จากตารางที่ 3 ภายหลังจากทดลอง กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 95.29 ซึ่งเพิ่มขึ้น และจากการทดสอบด้วยสถิติ Paired Samples t-test แสดงให้เห็นว่า ภายหลังจากทดลอง กลุ่มทดลองมีคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

4. เปรียบเทียบผลคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม หลังการใช้ชุดกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู

ตารางที่ 4 จำนวนตัวอย่าง (n) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (S.E.) และค่าที (t-value) ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมหลังการทดลอง

กลุ่มตัวอย่าง	n	$\bar{X}$	S.D.	S.E.	t	Two-Tailed Probability
กลุ่มทดลอง	27	95.29	14.103	2.714	3.974	.000
กลุ่มควบคุม	27	80.22	13.77	2.650		

*p < .01

จากตารางที่ 3 ภายหลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูสูงกว่า และจากการทดสอบด้วยสถิติ Independent Samples t-test แสดงให้เห็นว่า ภายหลังการทดลองกลุ่มทดลองมีคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สรุปและอภิปรายผล

ในการอภิปรายผลการวิจัยเรื่อง ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ผู้วิจัยขออภิปรายผลการวิจัยตามสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ดังนี้

1. นักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้น

ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้นมากกว่าก่อนได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย แสดงให้เห็นว่า โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี นั้นสามารถพัฒนามนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูให้เพิ่มขึ้นได้ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการที่นักศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในแต่ละกิจกรรมนั้น นักศึกษาได้เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ ประกอบไปด้วย ด้านการพัฒนาศักยภาพแห่งตน ด้านการตั้งใจ ด้านการติดต่อสื่อสาร ด้านการเข้าใจผู้อื่น ส่งผลให้นักศึกษามีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับ หลักญา สิริวัฒน์ (2556: 5) ที่กล่าวว่า มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องผูกพันกันทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน เข้าใจกัน รักใคร่กลมเกลียว ต้องการช่วยเหลือกัน ให้ความสนับสนุนด้วยความเต็มใจ และจริงใจต่อกัน และ จิภาพร มาพบสุข (2543: 15-16) ที่กล่าวถึง มนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมว่า มนุษยสัมพันธ์จะช่วยให้มนุษย์ในสังคมเกิดการร่วมแรงร่วมใจกัน เกื้อกูลและประสานประโยชน์แก่กิจกรรมของสังคม ซึ่งจะมีผลต่อการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของคนในสังคมให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน

อีกทั้งมนุษย์สัมพันธ์เป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลแต่ละคนเข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่น จึงเป็นผลทำให้บุคคลมีความเต็มใจ มีความพึงพอใจ และมีเจตคติที่ดีต่อการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ และมนุษย์สัมพันธ์จะช่วยสนับสนุนให้สังคมและกลุ่มสังคมมีความเข้าใจอันดีต่อกัน จึงส่งผลให้กลุ่มคนในสังคมกลุ่มต่าง ๆ ในทุกสาขาอาชีพมีความสามัคคีและความมั่นคงในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ และสอดคล้องกับ โสภิตา เณรน้อย และจินตนา สราญพิทักษ์ (2562) ที่ได้วิจัยเรื่อง การจัดโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา พบว่า นักเรียนที่ได้รับการจัดโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้นกว่าก่อนได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ และได้กล่าวว่ากิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีกันในกลุ่ม ก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ และการทำงานร่วมกันเป็นทีม กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ช่วยให้บุคคลได้มีการแสดงออก ฝึกการอยู่ร่วมกัน ลดความเห็นแก่ตัว ช่วยให้มีความเห็นที่ตรงกัน มีความเข้าใจ เห็นใจกัน

2. นักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย ทั้งนี้มาจากโปรแกรมการกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีประสิทธิภาพ อภิปรายได้ว่ากิจกรรมกลุ่มสามารถเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูได้ เนื่องจากในกลุ่มทดลอง ได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งหมดจำนวน 10 กิจกรรม ซึ่งแต่ละกิจกรรมนั้นช่วยให้สมาชิกเข้าใจตนเองและผู้อื่น เรียนรู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น เช่น กิจกรรมภาพปริศนา ทำให้นักศึกษารู้จักการรับรู้ รู้จักความคล้ายคลึงและความแตกต่างของมนุษย์ กิจกรรมเอกลักษณ์ของฉัน ทำให้นักศึกษาสำรวจลักษณะที่ดีของตัวเองนักศึกษาและรู้จักชื่นชมตนเอง กิจกรรมของขวัญที่อยากได้ ทำให้นักศึกษารู้จักการเปิดเผยตนเอง รู้จักตนเองและผู้อื่นดีขึ้น กิจกรรมสวมมงกุฎ ทำให้นักศึกษารู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่นและรับรู้ความคิดและ

ความรู้สึกของบุคคล ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้านการพัฒนาศักยภาพแห่งตนและด้านการด้านการเข้าใจผู้อื่น สอดคล้องกับสุภาวดี กิจประเสริฐ (2550: 32) กล่าวว่า กิจกรรมกลุ่มทำให้สมาชิกเข้าใจตนเองและผู้อื่น รู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น มีความเห็นอกเห็นใจและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น อีกทั้งกิจกรรมครั้งนี้ยังเน้นๆ ทำให้นักศึกษารู้จักการเข้าหาผู้อื่นก่อน รู้จักการสังเกตและรู้จักกันมากขึ้น กิจกรรมเพื่อนฉันนั้นมีดีทำให้นักศึกษาสำรวจลักษณะที่ดีของผู้อื่นและรู้จักชื่นชมผู้อื่น กิจกรรมทำตามคำสั่ง ทำให้นักศึกษาได้รู้ถึงประสิทธิภาพในการสื่อสารและศึกษาวิธีการสื่อสาร กิจกรรมวาทิต มีคุณจริง ทำให้นักศึกษารู้จักใช้คำพูดที่เหมาะสม รู้จักเลือกใช้คำพูดที่เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้านการตั้งใจและด้านการติดต่อสื่อสาร สอดคล้องกับ พนม ลิ้มอารีย์ (2542: 56-57) ที่กล่าวว่า กลุ่มเป็นที่ย่อยฝึกทักษะการติดต่อสื่อสาร ช่วยฝึกทักษะการคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทัศนคติ ความคิดเห็น รวมทั้งการให้กำลังใจ อีกทั้งประภักดีกันหาชิน (2544: 20) กล่าวว่า กิจกรรมกลุ่มทำให้สมาชิกของกลุ่มได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม สมาชิกได้ร่วมมือกิจกรรมด้วยกัน สามารถเข้าใจตนเองและผู้อื่นได้อย่างดี ซึ่งจะทำให้ได้พัฒนาตนเอง รู้จักปรับตัวเอง เพื่อสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและชยงค์ พรหมวงศ์ และคณะ (2551: 17) ที่กล่าวว่า การจัดกิจกรรมกลุ่ม ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน อีกทั้งแนวทางอนาคตของการเรียนรู้จะมีการนำกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มาใช้ในการเรียนการสอนเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกัน

ดังนั้น จากการวิจัยในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนานักศึกษาครูให้มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้น นำไปสู่การมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มีมาตรฐานการปฏิบัติตน มีมาตรฐานวิชาชีพในภาคหน้า

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) กิจกรรมกลุ่มที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ควรนำไปใช้กับนักศึกษาระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรี) เนื่องจากกิจกรรมกลุ่มที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นนั้นเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรี) หากนำไปใช้กับผู้เรียนช่วงชั้นอื่น ๆ ควรนำกิจกรรมไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับวัย ช่วงชั้นของผู้เรียน

2) ผู้ที่จะนำกิจกรรมกลุ่มไปใช้นั้น ควรมีกิจกรรมสนทนาก่อนเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับนักศึกษา ก่อนเริ่มทำกิจกรรมกลุ่ม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาในระยะยาวและติดตามผลภายหลังการทดลองซ้ำเป็นระยะ เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการพัฒนา และความคงทนของมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู

2) ควรมีการศึกษาด้านแบบในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครูมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ประจำปีงบประมาณ 2564 เลขที่สัญญา 1/64 ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2557). คู่มือการจัดกิจกรรมโฮมรูม เพื่อส่งเสริมสุขภาพจิตนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา สำหรับครูที่ปรึกษา ชุด “ปรับตัว ปรับใจ ตามวัยสดใส”. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

ครุศาสตร์ รำไพพรรณี. พันธกิจคณะครุศาสตร์. [Online]. เข้าถึงได้จาก : http://www.edu.rbru.ac.th/edu_from6.php. 2564.

ครุสภา. มาตรฐานการปฏิบัติตน. [Online]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.ksp.or.th/ksp2013/content/view.php?mid=136&did=254&tid=3&pid=6>. 2556.

จรัสรัตน์ พันสอน. (2560). คุณลักษณะครูที่ปรึกษาตามความต้องการของนักเรียนโรงเรียนต้นห้วยทรายพิทยาคมสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 31 จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ชยงค์ พรหมวงศ์ และคณะ. (2551). ประมวลสาระชุดวิชาการพัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

บุษบง อัยมาตร. (2560). การสร้างมนุษยสัมพันธ์ในหน่วยงาน Human Relationships. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. 6 (ฉบับพิเศษ เมษายน-มิถุนายน): 353-368

- ประภักดี กันหาจีน. (2544). **ผลของกิจกรรมกลุ่มที่มีต่อการปฏิบัติตนกับเพื่อนต่างเพศของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสุวิทย์ศรีอนุสรณ์ กรุงเทพมหานคร.** สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต จิตวิทยาการแนะแนว มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พนม ลิ้มอารีย์. (2542). **การให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม.** มหาสารคาม ภาควิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. (2553). **มนุษย์สัมพันธ์.** (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชกิจจานุเบกษา. **ข้อบังคับคุรุสภา ว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562.** [Online]. เข้าถึงได้จาก : http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2562/E/068/T_0018.PDF. 2562.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2556.** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์.
- ลักขณา สรวิวัฒน์. (2556). **มนุษย์สัมพันธ์.** กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- วิภาพร มาพบสุข. (2543). **มนุษย์สัมพันธ์.** กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- โคภิตา เถนว่อง และจินตนา สรายุทธพิทักษ์. **การจัดโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา Management of a Group Dynamic Activities Program to Enhance Human Relations for Elementary School Students.** วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 47 (ฉบับที่ 2 เมษายน - มิถุนายน): 369-388.
- สมุทร ชำนาญ. (2556). **ภาวะผู้นำทางการศึกษา ทฤษฎีและปฏิบัติ.** ระยอง: พี. เอส. การพิมพ์.
- สุภาวดี กิจประเสริฐ. (2550). **รายงานผลการใช้โปรแกรมการพัฒนานักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงในการคบเพื่อนต่างเพศไม่เหมาะสมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา.** สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐม เขต 2.
- อัญชิสา สุรีย์แสง. (2553). **การใช้กิจกรรมพัฒนาความมีวินัยในตนเองของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนอรุณประดิษฐ์ จังหวัดเพชรบุรี.** ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Good, Carter V. (1973). **Dictionary of Education.** New York: McGraw - Hill Book Company.